

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНИ ТА ЛИТВИ ПРИ РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Резюме

Актуальність дослідження проблем соціальної роботи з людьми похилого віку зумовлена даними демографічного прогнозу, що свідчать про постійне зростання кількості осіб похилого віку в загальній структурі населення нашої держави. Сьогодні кожен п'ятий житель України досяг 60-річного віку. Число осіб віком старше за 65 років, які у 1994 році склали 14%, у 2025 році збільшиться до 21%. При цьому рівень життя даної категорії населення є кричуще низьким. Низькою є й якість підтримки системи соціальної допомоги цій категорії клієнтів, що практично унеможливує діяльність соціальних працівників у сфері підвищення життя людей похилого віку. Часто допомога зосереджується на підтримці нормального життєвого рівня громадян похилого віку на рівні виживання. Метою статті є проведення порівняльного аналізу особливостей професійного стресу соціальних працівників в Україні та Литві, які працюють з людьми похилого віку. Нами були використані методи емпіричного дослідження (спостереження, анкетування, інтерв'ю, порівняння, опис, вимірювання); загальнологічні методи і прийоми дослідження (аналіз, узагальнення, аналогія). У статті наведено результати порівняльного аналізу соціально-психологічних особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та Литві. Проаналізовано причини та фактори стресу соціальних працівників, які працюють з людьми похилого віку залежно від їхніх демографічних та освітньо-професійних особливостей. Визначено найбільш популярні для українських та литовських соціальних працівників стратегії подолання стресу. Виявлено, що на методи управління стресом, які зазвичай використовують працівники, впливають демографічні та соціально-професійні фактори. Зокрема, маємо тенденцію, що зі збільшенням тривалості трудового стажу соціального працівника рідше застосовується уникнення як спосіб управління стресом. Чим довше соціальні працівники працюють з людьми похилого віку, тим частіше вони використовують стратегію планування вирішення проблем. Респонденти-жінки частіше використовують самоконтроль, ніж чоловіки. Також виявлено, що освіта не впливає на вибір шляхів подолання стресу. Запропоновано шляхи та засоби подолання стресу соціальними працівниками.

Ключові слова: люди похилого віку; порівняльний аналіз; соціальна робота; стратегії подолання стресу; стрес.

Вступ. Одним із найактуальніших завдань сучасного суспільства є створення умов гідного життя людям похилого віку, які нині становлять п'яту частину населення України. За прогнозами фахівців, найближчим часом

відбудеться інтенсивне старіння населення, а також збільшення середньої очікуваної тривалості життя.

Зазвичай вчені виокремлюють спільні характеристики людей похилого віку, на які спирається система соціальної допомоги, але все ж необхідно пам'ятати про індивідуальні особливості та волю окремої людини. Стан клієнта впливає на психологічний стан соціального працівника та, відповідно, на професійний стрес. Чим кращий стан клієнта, тим легше соціальному працівнику будувати з ним відносини та допомагати ефективно вирішувати його проблеми.

Соціальна робота з людьми похилого віку в Україні є неprestижною та низькооплачуваною. Водночас, робота з людьми похилого віку вважається фахівцями соціальної сфери і вченими, однією з найтяжчих фізично і психологічно. На даний момент багато фахівців змушені працювати з людьми похилого віку через життєві обставини, а не через професійне покликання. В той час, коли за кордоном створюються ЗВО для людей похилого віку, розвивається система рекреаційних і реабілітаційних установ, в Україні основна увага зосереджена на підтримці життєвого рівня громадян похилого віку на рівні виживання (Тюптя & Іванова, 2014).

Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку досліджували Тюптя Л., Іванова І. (2014) та ін. Вирішення соціально-психологічних проблем людей похилого віку, засобами освіти досліджували: Архипова С. (2013), Коленіченко Т. (2016). Питаннями психологічної підготовки соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку займалась Голубенко Т. (2015). Проблематику професійного стресу соціальних працівників вивчали: Dirgilienė I., Večkienė P. (2009), Kavaliauskienė V., Valčiūnaitė R. (2014), Keralaitė A. (2013), Žalimienė L., Skučienė D. (2013) та ін.

Кількість досліджень стресу та його подолання в останні роки зростає, але досі бракує досліджень стресу саме соціальних працівників. Зокрема, практично відсутні дослідження щодо управління стресом соціальних працівників, які працюють у секторі соціального обслуговування людей похилого віку.

Проблема стресу є дуже актуальною та пов'язана з постійним зростанням соціальних, економічних, особистісних темпів життя та змінами умов праці представників багатьох професій. Стрес поєднує складні психофізіологічні, особистісні, соціальні, за природою, явища. Як науковий напрям стрес почали вивчати детально лише в ХХ ст.: спочатку з медичної точки зору (вплив стресу на серцеву діяльність) та значно пізніше, з організаційної (вплив стресу на продуктивність праці працівників) (Бурчакова & Сардарян, 2012; Кузнецова, Петровская & Рязанцева та ін., 2012). Стрес на робочому місці пов'язаний з підвищеним відчуттям відповідальності, навантаженням на роботі, або може бути викликаний організаційною культурою та міжособистісними конфліктами.

Мета статті - провести порівняльний аналіз особливостей професійного стресу соціальних працівників при роботі з людьми похилого віку в Україні та Литві. До основних завдань відносимо:

1. визначити стресогенні фактори при роботі соціальних працівників з людьми похилого віку в Україні та Литві;
2. провести порівняльний аналіз стратегій управління стресом соціальних працівників при роботі з людьми похилого віку.

Методи та методики дослідження. Ми проаналізували українські та литовські наукові джерела, та провели емпіричне дослідження, що дозволило кількісно визначити стратегії боротьби зі стресом, які застосовують соціальні працівники при роботі з людьми похилого віку та якісно оцінити індивідуальне ставлення соціальних працівників до проявів стресу та методів управління ним.

Дослідження базується на положеннях гуманістичної теорії, згідно з якими особистість вчиться на суб'єктивному досвіді (Кавалаяускьене, 2014). Положення екзистенційної теорії є підґрунтям практичної соціальної роботи з людьми похилого віку, але багато з них можна застосовувати у сфері подолання професійного стресу соціальних працівників. Так, зокрема, екзистенціалізм фокусується на здатності людей набувати особистісної сили, контролювати своє життя і таким чином змінювати його спосіб. Людина є активним розробником власного життєвого проекту. Вміння долати стрес залежить від внутрішньої узгодженості людини та сили її Его. Его містить захисні

механізми, які можуть бути пов'язані з оцінкою стресової ситуації і змінювати інформацію, отриману в процесі сприйняття, що дозволяє людині частково вирішувати власні проблеми.

Також дуже важливою є теорія соціального конструктивізму, яка стверджує, що в реальність соціальної сфери входять соціальні знання, що визначають нашу поведінку. Стрес сприймається як внутрішній і зовнішній процес, транзакційний зв'язок між людиною та її стресовим середовищем. Він містить: пізнавальний, емоційний, вольовий компоненти (Lazarus & Folkman, 1984). Управління стресом залежить від особливостей особистості, психологічної стійкості та соціального контексту.

Кількісний метод збору даних був проведений у формі онлайн-анонімного опитування щодо стратегій боротьби із професійним стресом соціальних працівників, які працюють з людьми похилого віку. До анкети увійшли загальні запитання, що дозволили нам проаналізувати: стать, вік, освіту, стаж роботи; ієрархію труднощів на роботі для кожного працівника; 66 запитань, розділених на 8 шкал: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча-уникнення, планування вирішення проблеми, позитивна переоцінка ситуації (Lazarus & Folkman, 1984). Респонденти відповідали на питання за шкалою Лікерта, за частотою використання: 0 – не використовується, 1 – іноді використовується, 2 – часто використовується, 3 – дуже часто використовується.

Якісне дослідження проводилось методом напівструктурованого інтерв'ю. До інтерв'ю увійшли запитання: «Що викликає у Вас стрес на роботі?», «Розкажіть, про останню стресову ситуацію», «Як Ви реагуєте на стресові ситуації?», «Якими способами намагаєтесь подолати стрес?».

Результати. Дослідження виконувалось відповідно до програми міжнародних досліджень кафедри соціальної роботи та педагогіки Університету «Україна» (м. Київ) у співпраці з кафедрою здоров'я та благополуччя Шяуляйського Університету (Литва) з 1 серпня до 20 листопада 2019 року.

В ході якісного дослідження (жовтень 2019 р.) було опитано по 4 соціальні працівники, які працюють з людьми похилого віку у м. Шяуляй та м. Києві.

В ході кількісного емпіричного дослідження (серпень-листопад 2019 р.) вдалося опитати 52 українських соціальних працівників і 68 – литовських. Серед них, у Литві: 88% – жінки, 12% – чоловіки, а в Україні жінок 85%, чоловіків – 15%. Опитані литовські респонденти відносились до таких вікових груп: 20-35 років – 19,8%, 36-45 років – 35,3%, 46-55 – 20,5%, 56-65 років – 7,4% . Українські соціальні працівники були: віком 20-35 років – 19%, 36-45 років – 25%, 46-55 років – 23%, 56-65 – 33%. Майже дві третини респондентів в Литві мають вищу освіту (66,2%), 30% – фахову, а 3,8% – базову освіту. В Україні відсоток приблизно такий самий: з вищою освітою 73% респондентів, з фаховою – 19% і без професійної освіти – 8%. Більше третини опитаних у Литві (33,8%) працюють за фахом понад 10 років, стаж 5-10 років мають 17,7% опитаних працівників, трохи більше за третину працівників (32,3%) мають стаж роботи 1-5 років і 16,2% - стаж менше 1 року. В Україні було опитано 35% соціальних працівників, які працюють за фахом понад 10 років, 29% – 5-10 років, 23% працюють за фахом 1-5 років, і 13% мають стаж менше 1 року. За результатами дослідження, 45,6% респондентів у Литві працювали саме з людьми похилого віку більше 5 років. В Україні цей показник становить аж 54%. На нашу думку, ці дані свідчать про невелику плинність кадрів у закладах, що здійснюють соціальне обслуговування людей похилого віку у Литві та Україні і про необхідність системної превентивної роботи з ними.

Статистичний аналіз зібраних даних проводився за допомогою програми статистичної обробки даних SPSS (версія 17.0).

За результатами теоретичного аналізу встановлено, що найбільший професійний стрес переживають ті, хто працюють з людьми похилого віку з інвалідністю та психічними захворюваннями. Також на силу стресу впливають умови, в яких працюють соціальні працівники. Так, наприклад, фахівці, які працюють в будинках для людей похилого віку часто стають жертвами насильства, образ, сексуальних домагань.

Діяльність соціального працівника належить до групи професій з високою моральною відповідальністю за здоров'я та життя людини. Соціальна робота - це одне з найбільш ризикованих занять, при якому стрес викликається постійним тиском з боку оточуючих, великим робочим навантаженням, зіткненням з негативними емоціями, труднощами в спробі реально допомогти клієнту, низьким престижем професії в суспільстві (Dirgiliene & Večkienė, 2009). Соціальні працівники, які працюють з людьми похилого віку стикаються з багатьма специфічними стресовими факторами, включаючи фізичні та емоційні патології, агресію, насильство, смерть, конфлікти із родичами.

В межах дослідження ми проаналізували досвід Литви щодо соціальної роботи з людьми похилого віку і виявили, що найчастіше людям похилого віку, старшим за 65 років надають соціальну допомогу заклади тривалого догляду. Мережа цих закладів та спектр послуг, що в них надається, є значно ширшими, ніж в Україні. Так, у Литві є чотири типи домашнього (стаціонарного) догляду: 1) будинки для літніх людей різного рівня самостійності; 2) лікарні з тривалим обслуговуванням медичних сестер; 3) будинки самостійного життя, де літні люди вже не можуть піклуватися про себе, але з мінімальною допомогою можуть жити самостійно; 4) заклади опіки, спеціального догляду, інтернати.

В результаті якісного дослідження було виявлено, що фактори, які викликають стрес у Литві та Україні, принципово відрізняються. Для соціальних працівників обох країн, найбільший стрес на роботі викликаний клієнтами. Однак українські соціальні працівники вказували на неадекватну поведінку клієнтів, яку вони пов'язують із їхніми хворобами, тоді як литовські соціальні працівники вказували на «агресивну, неадекватну та ризиковану» поведінку, яку вони не пов'язують з їхнім станом здоров'я, а швидше - із «неповагою до соціального працівника». Стрес українських соціальних працівників часто викликаний родичами клієнтів, які конфліктують з ними, тоді як литовські соціальні працівники цього фактору не відзначали. Стрес викликають розбіжності у поглядах та побажаннях підопічних та їхніх родичів. Часто соціальний працівник опиняється між двома конфліктуючими сторонами. В ході інтерв'ю кілька працівників вказали, що відчували стрес, коли клієнти

порушували правила, наприклад, «вживали алкоголь», «поводились аморально». Литовські фахівці відзначили фактори, пов'язані зі змістом роботи («несподіваними робочими завданнями», «великим навантаженням», «конфліктами з колегами» та «необхідністю публічних виступів»). Згідно з опитуванням українських соціальних працівників, фактор, пов'язаний зі змістом роботи, є найменш вираженим.

За відповідями на питання: «Як Ви реагуєте на стресові ситуації на роботі?», ми виявили такі прояви стресу: емоційні реакції (страх), знервованість, плач, небажання говорити; пізнавальні реакції - відволікання, спроба з'ясувати, що сталося. Соціальні працівники найчастіше реагують на такі фізіологічні реакції підвищенням артеріального тиску, безсоння – зустрічається рідко. Литовські соціальні працівники, які працюють з людьми похилого віку, також виявляють емоційні реакції: стримування паніки, чуйність, плач. Такі фізіологічні ознаки як висока стомлюваність і виснаження, вони згадували рідше, ніж українські колеги. Порівнюючи особливості стресу, з яким стикаються соціальні працівники Литви та України, було помічено, що когнітивні реакції серед соціальних працівників в Україні були більш виражені, тоді як литовські соціальні працівники виявляють більше емоційно-психологічних реакцій.

В ході дослідження, за допомогою питань: «Які причини стресу у Вашій роботі?», «Які ситуації на роботі викликають у Вас стрес?», були виявлені стресогенні фактори у професійній діяльності соціальних працівників. На Рис. 1 проілюстрована їхня значимість для фахівців в Україні та Литві.

Труднощі, з якими стикаються соціальні працівники на роботі

Рис.1. Труднощі, з якими стикаються соціальні працівники, які працюють з людьми похилого віку

Так, в Україні 84,6% соціальних працівників відчують труднощі у спілкуванні із складними клієнтами, 75% – відчують труднощі через часті звернення клієнтів у неробочий час, 52% – мають часті психологічні навантаження у зв'язку з роботою, 44% – не можуть знайти спільну мову з колегами, 35% – відчують дискомфорт через часту зміну клієнтів і 15% скаржаться на тяжку фізичну працю. Серед литовських соціальних працівників: 60% вважають, що вимоги до роботи є завищеними, 53% – відчують труднощі у спілкуванні з колегами, 50% – скаржаться на часту зміну клієнтів, 45% – мають труднощі в роботі з клієнтами і 41% – часті психологічні навантаження.

Для визначення стратегій боротьби зі стресом, які застосовують соціальні працівники, які працюють з людьми похилого віку, було поставлене запитання: «Яким чином Ви намагаєтесь подолати стресові ситуації?». За результатами опитування, встановлено, що соціальні працівники використовують: планування вирішення проблеми (в Литві – 13,24%, в Україні – 11,54%), пошук соціальної підтримки (в Литві – 17,65%, в Україні – 19,23%), самоконтроль (в Литві – 13,87%, в Україні – 13,46%), взяття на себе відповідальності (в Литві – 12,31%, в Україні – 9,62%), конфронтація (в Литві – 11,78%, в Україні – 11,54%), дистанціювання (в Литві – 11,64%, в Україні – 15,38%), позитивна переоцінка ситуації (в Литві – 10,76%, в Україні – 11,54%) і втеча-уникнення (в

Литві – 9,04%, в Україні – 7,69%). Статистично значущих відмінностей в обранні стратегій подолання стресу між респондентами не виявлено.

В той же час, ми можемо зробити висновки, що опитані українські соціальні працівники меншою мірою використовують стратегію планування вирішення соціальних проблем та стратегію, орієнтовану на уникнення в стресових ситуаціях. Стратегія уникнення відображає цілеспрямовані зусилля спрямовані на те, щоб відійти від джерела стресу (Grakauskas & Valickas, 2006). Соціальні працівники в обох країнах часто використовують стратегію пошуку соціальної підтримки. Прагнення соціальної підтримки має подвійне функціональне значення: забезпечує емоційне розслаблення та допомагає виявити альтернативні шляхи подолання стресових ситуацій (Lakey & Cohen, 2000).

На методи управління стресом впливають демографічні та соціально-професійні фактори (стать, вік, освіта, досвід роботи). За даними дослідження виявлено особливості застосування стратегій подолання стресу, залежно від статі. Так, жінки частіше використовують самоконтроль (14,08%), ніж чоловіки (12,23%) ($p < 0,05$). Також виявлено особливості у виборі стратегій подолання стресу на основі вікових відмінностей. Працівники віком 20-25 років частіше використовують метод уникнення, ніж фахівці старшого віку ($p = 0,040$). Метод позитивної переоцінки ситуації частіше застосовується працівниками віком 36-45 років, ніж працівниками віком 26-35 років ($p = 0,018$). За допомогою кореляційного аналізу було виявлено статистично значущий позитивний зв'язок між віком та застосуванням методу стандартного вирішення проблеми ($r = 0,213$) ($p < 0,05$). З віком рідше застосовуються конфронтація та метод уникнення, і навпаки, частіше – метод планування вирішення проблем. Метод пошуку соціальної підтримки використовується частіше соціальними працівниками, зі стажем роботи 1-5 років, ніж працівниками зі стажем роботи до 1 року ($p = 0,046$). Також, чим більше тривалість трудового стажу, тим рідше використовується метод втечі-уникнення для подолання стресу. Чим більше тривалість досвіду роботи, тим частіше використовується метод планування вирішення проблем.

Отримані результати дослідження щодо стратегій управління стресом соціальних працівників, які працюють у секторі соціального обслуговування людей похилого віку є дуже важливими для профілактики професійних стресів. Ці дані можуть практично використовуватись для розробки рекомендацій щодо превенції професійних стресів фахівців установами соціальної сфери, в тому числі з метою профілактики професійного вигорання. Виявлений у нашому дослідженні факт, що соціальні працівники в обох країнах часто використовують стратегію пошуку соціальної підтримки, узгоджується з дослідженнями інших науковців (Lloyd, King & Chenoweth, 2009: 258) і свідчить про те, що ефективним превентивним методом можуть стати активізація підтримки командою соціального працівника та використання цієї стратегії в ході супервізій. Прагнення соціальної підтримки, як стратегія подолання стресу, має подвійне функціональне значення: забезпечує емоційне розслаблення та допомагає виявити альтернативні шляхи подолання стресових ситуацій.

В той же час за результатами деяких досліджень синдрому «професійного вигорання» соціальних працівників (Романовська & Набільська, 2011: 105) встановлено, що соціальні працівники, які характеризуються високим рівнем вигорання, частіше за своїх колег з низьким рівнем, використовують такі способи поведінки як уникнення і агресивні дії та рідше – пошук соціальної підтримки.

Дискусія. За результатами теоретичних досліджень, ймовірність виникнення стресу у соціального працівника значно зменшується у разі, якщо людина похилого віку приймає процес старіння, успішно адаптується до нового соціального стану, а це можливо за умови створення навколо клієнта атмосфери збереження гідності, яку забезпечує найближче оточення. Саме орієнтуючись на цю концепцію, соціальний працівник не лише збільшує тривалість життя клієнта, а й підвищує його якість, через уважне ставлення до потреб, які постійно змінюються, постійну підтримку та інформування (Jurkuvienė & Danusevičienė, 2008: 56). Так соціальні працівники можуть суттєво збільшити власне задоволення від роботи з людьми похилого віку. Проте результати

нашого емпіричного дослідження показали негативний вплив родинної атмосфери в українських сім'ях на психологічний стан підопічного та соціального працівника, який з ним працює. Ця ситуація викликана конфліктами з родичами клієнтів, розбіжностями у поглядах та побажаннях підопічних та їхніх родичів, ситуаціями, коли соціальний працівник опиняється між двома конфліктуючими сторонами. В той же час в роботі соціального працівника з людьми похилого віку у Литві, конфліктів з родичами практично не виникає.

У багатьох сучасних дослідженнях зустрічається думка про те, що соціальним працівникам у роботі з людьми похилого віку варто керуватись теорією розширення прав і можливостей, основними цілями якої є: підвищення впевненості особистості шляхом її якісного інформування, надання ресурсів та знань; створення відповідного середовища, свободи, проявів відповідальності (Gerulaitis, 2014: 15; Голубенко, 2015; Коленіченко, 2016).

Соціальна робота має багато різноманітних факторів професійного ризику, такі як: зміна політичного, соціального та культурного середовища, контакти з людьми, що мають різні проблеми, поведінку та психічні розлади. Практика показує, що особи, чия професія передбачає турботу про інших, часто вичерпують ресурси позитивних емоцій, страждають від стресу, іноді не можуть подолати його наслідки, що впливає не тільки на результати роботи, але і на соціальні відносини працівника з середовищем (Kavaliauskienė & Valčiūnaitė, 2014). Результати нашого дослідження показали, що соціальні працівники Литви та України реагують на стресові ситуації емоційно-психологічними та когнітивними проявами. Той факт, що у соціальних службах для людей похилого віку невелика плинність кадрів підкреслює актуальність та необхідність системної превентивної роботи з ними.

Особливостями соціальної роботи з людьми похилого віку, пов'язаними із стресом, є: пізнє завершення роботи, конфлікти та інтриги за участю колег, зниження продуктивності праці, занадто повільний процес прийняття рішень тощо (Söderberg, Stahl & Emilsson, 2015: 328). Результати емпіричного дослідження показують ще й такі особливості: звернення клієнтів у неробочий

час, часті психологічні навантаження у зв'язку з роботою, дискомфорт через часту зміну клієнтів, тяжка фізична праця.

В той же час результати даного дослідження не є вичерпними і проблема професійного стресу соціальних працівників, які працюють з людьми похилого віку потребує подальшого вивчення. Напрямок подальших досліджень може стати розробка рекомендацій для поширення найбільш ефективних стратегій превенції та подолання професійного стресу у середовищі фахівців соціальної роботи, з урахуванням досвіду закордонних колег.

Висновки. Відповідно до першого завдання, встановлено, що соціальна робота це одне з найбільш ризикованих занять, при якому стрес викликається постійним тиском з боку оточуючих, великим робочим навантаженням, зіткненням з негативними емоціями, низьким престижем професії в суспільстві. Ті, хто працює з людьми похилого віку, особливо з інвалідністю та з психічними захворюваннями, відчувають більший стрес. Ймовірність виникнення стресу у соціального працівника значно зменшується у разі, якщо людина похилого віку приймає процес старіння, успішно адаптується до нового соціального стану. Це забезпечується у соціальній роботі шляхом створення навколо клієнта атмосфери збереження гідності та розширення його прав і можливостей.

До стресогенних факторів у роботі соціальних працівників з людьми похилого віку в Україні відносять: неадекватну поведінку людей похилого віку, конфлікти з родичами клієнтів; у Литві: неадекватну поведінку клієнтів та фактори, пов'язані зі змістом роботи. В ході дослідження було виявлено, що українські фахівці частіше мають когнітивні реакції, а соціальні працівники Литви мають емоційно-психологічні реакції на стрес.

Щодо другого завдання, результати порівняльного аналізу стратегій управління стресом соціальних працівників при роботі з людьми похилого віку показали, що здебільшого соціальні працівники, які працюють в установах соціального захисту для людей похилого віку для подолання стресу використовують пошук соціальної підтримки, рідко використовують втечу-уникнення. В результаті дослідження виявлено, що на методи управління

стресом, які зазвичай використовують працівники, впливають демографічні та соціально-професійні фактори. Зокрема, маємо тенденцію, що зі збільшенням тривалості трудового стажу соціального працівника рідше застосовується уникнення як спосіб управління стресом. Чим довше соціальні працівники працюють з людьми похилого віку, тим частіше вони використовують стратегію планування вирішення проблем. Респонденти-жінки частіше використовують самоконтроль, ніж чоловіки. Також виявлено, що освіта не впливає на вибір шляхів подолання стресу.

У майбутніх працях ми плануємо розробити рекомендації для поширення найбільш ефективних стратегій профілактики та подолання професійного стресу у середовищі фахівців соціальної роботи при роботі з людьми похилого віку, з урахуванням іноземного досвіду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Архипова, С. П. (2013). Освіта як елемент життєдіяльності людей літнього віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, № 13(4), 23-33.

Бурчакова, М. & Сардарян, А. (2012). Стресс в организации: управление в контексте социально-ориентированной экономики. *Российское предпринимательство*, Т.13, №12, 79-84.

Голубенко, Т. (2015). Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ.

Коленіченко, Т. (2016). Основні напрями соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка* /Л. Бурлачук, В. Бльомерс, Л. Губерський, В. Васютинський та ін. (Ред.). К., Вип.2, 24-27.

Кузнецова, Е.В., Петровская, В.Г. & Рязанцева, С.А. (2012). Психология стресса и эмоционального выгорания. *Учеб. Пособ. для студентов факультета психологии*. Куйбышев, 96 с.

Романовська, О. В. & Набільська, Є. М. (2011). Причини та особливості прояву синдрому «професійного вигорання» в соціальних працівників. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, Вип. 3(11), 103–107.

Тюптя, Л.Т. & Іванова, І.Б. (2014). Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. [Social work: theory and practice: textbook. way], 3-тє вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 575 с.

Andersen, R. (1995). Revisiting the behavioral model and access to Medical care: does it matter? *J Health Soc Behav*, Mar. 36(1): 1-10.: Retrieved from:

<https://healthandcultureinoceania.wikispaces.com/file/view/Andersen+model+key+article.pdf>.

Dirgilienė, I. & Večkienė, P. (2009). Streso rizika ir paramos lūkesčiai : Socialinių darbuotojų profesinės patirties analizė. Retrieved from: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LTLDB0001:J.04~2009~1367166619385/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

Gerulaitis, D. (2014). Įgalinimo teorijos socialiniame darbe. *Teorijos ir praktikos sąsajos jungtines ir pakopos socialinio darbo studijų programos mokslines tiriamosios praktikos procese. Mokomoji knyga Įgalinimo teorijos socialiniame darbe*, 24.

Grakauskas, Ž. & Valicka, G. (2006). Streso įveikos klausimynas: keturių faktorių modelio taikymas. *Psichologija*, Retrieved from: http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/124/articles/4316/public/streso_iveikos_klausimynas_ke_turiu_faktoriu_modelio_taikymas_64-75.pdf

Jurkuvienė, R. & Danusevičienė, L. (2008). Socialinio darbo praktikos Vadovas, Kaunas: Vitae litera, 76.

Kavaliauskienė, V. & Balčiūnaitė, R. (2014). Profesinis perdegimas ir jo Raiška Socialinio Darbo profesionalizacijos kontekste. Retrieved from: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/viewFile/947/pdf> 2014.

Kepalaitė, A. (2013). Socialinių pedagogų streso ir jo įveikos strategijų sąsajos. *Ugdymo psichologija*, Nr. 24, 27-34.

Lakey, B. & Cohen, Sh. (2000). Social Support Theory and Measurement Retrieved from: <http://www.psy.cmu.edu>.

Lazarus, R. & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. New York: Springer, 1984, 445.

Lloyd, C., King, R. & Chenoweth, L. (2009). Social work, stress and burnout: A review. *Journal of mental health*, 11, 3, 255-265.

Söderberg, M., Stahl, A. & Emilsson, U.M. (2015). Stratified structural and epistemic aspects of the care manager's discretion: A theoretical approach to social work related to older people's potential relocation to a residential home. *European Journal of Social Work*. 18, 3, 325-339.

Žalimienė, L., Skučienė, D., Junevičienė, J. & Gataūlinas, A. (2013). Profesinė gerovė socialinio darbo paslaugų sektoriuje Lietuvoje, Vilnius : Lietuvos socialinių tyrimų centras, 320.

REFERENCES

Arkhypova, S. P. (2013). Osvita yak element zhyttiediialnosti liudei litnoho viku [Education as an element of life of elderly people age]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*, № 13(4), 23-33.

Burchakova, M. & Sardarian, A. (2012). Stress v orhanyzatsyy: upravlenye v kontekste sotsyalno-oryentyrovannoi ekonomyky [Organizational Stress: Managing in the Context of a Social Economy]. *Rossyiskoe predprynymatelstvo – Russian entrepreneurship*, T.13, №12, 79-84.

Holubenko, T. (2015). Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do patronazhnoi roboty z liudmy pokhyloho viku [Formation of

readiness of future social workers for patronage work with elderly people]: dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.05 / Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M.P. Drahomanova – National Pedagogical University. M.P. Dragomanova. Kyiv, 2015.

Kolenichenko, T. (2016). Osnovni napriamy sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky liudei pokhyloho viku v Ukraini [The main areas of socio-pedagogical support for the elderly in Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka – Bulletin of Kyiv National University. Taras Shevchenko / L.Burlachuk, V. Blomers, L.V. Huberskyi, V.O. Vasiutynskyi ta in. (Red.). K., Vyp.2, 24-27.

Kuznetsova, E.V., Petrovskaia, V.H. & Riazantseva, S.A. (2012). Psykholohyia stressa y emotsyonalnoho vyhoranyia [The psychology of stress and burnout]. Ucheb. Posob. dlia studentov fakulteta psykholohyy – Textbook. Method. for students of the Faculty of Psychology. Kuibyshev, 96.

Romanovska, O.V. & Nabilska, Ye.M. (2011). Prychyny ta osoblyvosti proiavu syndromu «profesiinoho vyhorannia» v sotsialnykh pratsivnykiv [Causes and features of the manifestation of the syndrome of "professional burnout" in social workers]. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU "KPI". Politicalology. Sociology. Right. Vyp. 3(11), 103–107.

Tiuptia, L.T. & Ivanova, I.B. (2014). Sotsialna robota: teoriia i praktyka : navch. posib [Social work: theory and practice: textbook], 3-tie vyd., pererobl. i dopovn. K.: Znannia, 575 s.

Andersen, R. (1995). Revisiting the behavioral model and access to medical care: does it matter? J Health Soc Behav. Mar. 36(1): 1-10.: Retrieved from: <https://healthandcultureinoceania.wikispaces.com/file/view/Andersen+model+key+article.pdf>.

Dirgilienė, I. & Večkienė, P. (2009). Stress Risk and Support Expectations: Analysis of Professional Experience of Social Workers. Retrieved from: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LTLDB0001:J.04~2009~1367166619385/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content.2009>.

Gerulaitis, D. (2014). Theories of empowerment in social work. Interfaces of theory and practice in the process of joint research program of long-term social work research practice. Textbook Theories of Empowerment in Social Work, 24.

Grakauskas, Ž. & Valickas, G. (2006). Stress coping questionnaire: application of the four-factor model. Psychology, Retrieved from: http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/124/articles/4316/public/streso_iveikos_klausimynas_ke_turiu_faktoriu_modelio_taikymas_64-75.pdf.

Jurkuvienė, R. & Danusevičienė, L. (2008). Head of Social Work Practice. Kaunas: Vitae litera, 76.

Kavaliauskienė, V. & Balčiūnaitė, R. (2014). Occupational burnout and its expression in the context of social work professionalization. Retrieved from: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/viewFile/947/pdf>.

Kepalaitė, A. (2013). Relationships between social teachers' stress and coping strategies. Educational Psychology, Nr. 24, 27–34.

Lakey, B. & Cohen, Sh. (2000). Social Support Theory and Measurement. Retrieved from: <http://www.psy.cmu.edu> .

Lazarus, R. & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. New York: Springer, 445.

Lloyd, C., King, R. & Chenoweth, L. (2009). Social work, stress and burnout: A review. *Journal of mental health*, 11, 3, 255-265.

Söderberg, M., Stahl, A. & Emilsson, U.M. (2015). Stratified structural and Epistemic aspects of the care manager's discretion: A theoretical approach to social work related to older people's potential relocation to a residential home. *European Journal of Social Work*, 18, 3, 325-339.

Žalimienė, L., Skučienė, D., Junevičienė, J. & Gataūlinas, A. (2013). Professional wellbeing in the social work services sector in Lithuania. Vilnius: Lithuanian Center for Social Research, 320.

Bazilenko A.

PECULIARITIES OF OCCUPATIONAL STRESS OF SOCIAL WORKERS WORKING WITH THE ELDERLY IN UKRAINE AND LITHUANIA

Abstract

The relevance of study the problems of social work with the elderly is due to the data of the demographic forecast, which indicates a steady increase in the number of elderly people in the general population structure of our country.

Today, every fifth inhabitant of Ukraine has reached the age of 60. The number of people over the age of 65, which was 14% in 1994, will increase to 21% in 2025. At the same time, the standard of living of this population category is glaringly low. The quality of support for the social assistance system for this category of clients is also low, which makes it virtually impossible for social workers to improve the lives of the elderly. Assistance often focuses on maintaining a normal standard of living for the elderly at the level of survival.

The aim is to conduct a comparative analysis of the features of professional stress of social workers in Ukraine and Lithuania who work with the elderly. Research methods: methods of empirical research (observation, questionnaire, interview, comparison, description, measurement); general methods and techniques of research (analysis, generalization, analogy).

The article presents the results of a comparative analysis of socio-psychological features of social work with the elderly in Ukraine and Lithuania. The causes and stress factors of social workers who work with the elderly depending on their demographic, educational and professional characteristics are analyzed. The most popular stress coping strategies for Ukrainian and Lithuanian social workers have been identified. It has been found that the stress management methods commonly used by employees are influenced by demographic and socio-occupational factors. In particular, we tend to infrequent use avoidance as a way to manage stress due to the seniority of a social worker. The longer social workers work with older people, the more often they use a problem-solving planning strategy. Women use a self-control more often than men. It was also found that education doesn't affect the choice of ways to overcome stress. Ways and means of overcoming stress by social workers are offered.

Keywords: *comparative analysis; elderly people; social work; stress; stress management strategies.*